

Черцова О.В.*

ДЕМОКРАТИЗАЦІЙНА ПОЛІТИКА США ЩОДО УКРАЇНИ В ПЕРІОД ГЛОБАЛЬНИХ МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПОСБІПОЛЯРНОСТІ

У статті досліджуються основні засади політики США, що спрямована на розповсюдження демократичних цінностей в країнах колишнього соціалістичного табору. Проаналізовано вплив правлячих адміністрацій США постбіполярної доби на розповсюдження демократії в Україні.

Ключові слова: демократія, демократизація, США, Україна, ЄС, НАТО, СРСР.

В статье исследуются основные принципы политики США, направленной на распространение демократических ценностей в странах бывшего социалистического лагеря. Проанализировано влияние правящих администраций США постбиполярной эпохи на распространение демократии в Украине.

Ключевые слова: демократия, демократизация, США, Украина, ЕС, НАТО, СССР.

The article examines the basic principles of U.S. policy aimed at spreading democratic values in the former socialist countries. The influence of the ruling post-Cold War era U.S. administrations on the spread of democracy in Ukraine.

Key words: democracy, democratization, the United States, Ukraine, EU, NATO, the Soviet Union.

Для підвищення міжнародного іміджу держави перехідного типу, якою є Україна, особливо важливо враховувати залежність між характером внутрішньої політики і ефективністю зближення з демократичною світовою спільнотою та співробітництва з нею у політичній, економічній, культурній та інших сферах. Максимальне прискорення на шляху впровадження європейських критеріїв суспільного розвитку України, які передбачають максимальну прозорість зв'язків держави з бізнесом і громадянами, здатне радикально мінімізувати загрози, які йдуть від корупції як чинника негативного ставлення зовнішнього світу до нашої держави. Оскільки міжнародна стратегія держави зазвичай виступає своєрідним продовженням політичного курсу на національних теренах, ставлення демократичних держав світу до України всерйоз залежить від її здатності подолати це суспільне зло.

В ході подій 1990-1991 року Сполучені Штати на рівні вищого державного керівництва зайняли обережну позицію щодо розпаду СРСР, оскільки боялися, що наслідком цього стане неконтрольоване розповсюдження ядерної та іншої зброї масового знищення,

* здобувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Рижков М.М.

поява нових ядерних держав. Адміністрація Дж.Буша – старшого (1989-1992) виходила також з можливості великої громадянської війни на території СРСР з руйнівними наслідками для Європи і всього людства. Виступаючи в Києві влітку 1991 року, Буш попереджав українців про небезпеки націоналізму та сепаратизму саме з цієї причини. Після всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року, яким було підтверджено прагнення нашого народу жити у самостійній державі, Сполучені Штати одними з перших налагодили з Україною дипломатичні відносини й розпочали активний двосторонній діалог. З цих пір маємо підстави говорити про двосторонні відносини двох суверенних акторів міжнародної системи.

Характеризуючи перші десять років незалежності констатуємо, що саме в епоху президентства Б.Клінтона політична стратегія щодо України мала яскраво виражений проамериканський контекст: практичне сприяння економічному розвитку та прискореному проходженню реформи політичної системи в Україні займало другорядне місце, скажімо, на тлі зусиль не допустити порушення принципу нерозповсюдження засобів масового врання.

Водночас американцями в обмін на добровільну відмову Києва від ядерного статусу обіцялися гігантські фінансово-економічні «дивіденди» у випадку згоди на знищення ядерної зброї. Широкого розголосу набули також так звані зовнішні гарантії територіальної цілісності і державного суверенітету, що, втім, також не набули договірної характеру.

У цей час Сполучені Штати демонструють очевидну зацікавленість у тому, щоб Україна стала сучасною європейською державою з розвинутою суспільною демократією і прозорою ринковою економікою.

Водночас упродовж правління адміністрації Б.Клінтона (1993-2000 роки) влада Сполучених Штатів зосередила увагу на проблемі відмови України від ядерного статусу та закритті Чорнобильської атомної станції. Було досягнуто угоди про стратегічне партнерство. В її рамках діяла міжурядова комісія, відома під назвою «Кучма – Гор» (з української сторони комісію очолював президент України Л.Д.Кучма, з американської віце-президент країни А.Гор). Головною метою було сприяння розширенню двостороннього співробітництва в економічній та інвестиційній сферах. Однак таке співробітництво було досить обмеженим, якщо, приміром, порівняти його з американсько-польськими економічними та інвестиційними проектами.

Але помилкою було б звинувачувати у цьому винятково адміністрацію США, оскільки вона діяла в рамках свого бачення державних інтересів своєї країни у відповідності з існуючою міжнародно-політичною стратегією. Натомість тогочасне українське керівництво на чолі з президентом Л.Кравчуком у прийнятті рішення про відмову від ядерного статусу не зуміли заручитися правовими актами, які б дозволяли одержати серйозні дивіденди для української економіки. Стратегічно значиме для українського суспільства рішення було прийняте в обмін переважно на словесні обіцянки, ніяк не відображенні у дво- і багатосторонніх договорах.

Під час другого терміну перебування Б.Клінтона на посаді президента США така ситуація знову відтворилася в іншому варіанті. Л.Кучма, ще більше ніж його попередник на президентській посаді, виглядав у відносинах з Америкою цілковито недосвідченим політиком і державним діячем, та вже зовсім не дипломатом, приймаючи важливі рішення без належного політико-правового забезпечення і підґрунтя. Чи не найбільш серйозно це проявилось у безпідставному ідеологічному та іміджевому розігруванні теми масштабної західної допомоги у відповідь на закриття ЧАЕС та домовленостей про так зване стра-

тегічне партнерство між Україною США й створення вищезгаданої Комісії «Кучма – Гор» [1].

З висоти нинішнього історичного знання можемо стверджувати, що ці «досягнення» не вилилися у сподіване фінансування американцями та їхніми союзниками проектів будови Рівненської та Хмельницької атомних електростанцій, дали жалюгідні результати для реалізації європейського вибору України, фактично ніяк не впливали на стан національної економіки й, врешті, не спричинилися до зростання в українському суспільстві довіри до Сполучених Штатів і Заходу загалом.

Втім, після того як Україна самостійно відмовилася від статусу ядерної держави, на перших порах багато кому здавалося, що у Києва існують певні підстави вірити своїм західним партнерам на слово. Принаймні наша держава посіла третє місце за обсягами американської допомоги (після Ізраїлю і Єгипту), за підтримки США підключилася до програми НАТО «Партнерство задля миру» [2], 1994 року підписала важливу Угоду з Євросоюзом про партнерство і співробітництво тощо [3].

Однак все це відбувалося за умов очевидного гальмування процесу демократизації української політичної системи, її перетворення із донедавна однопартійної в таку, де численні партії створюються «під» конкретні групи фінансово-економічних інтересів і навіть «під» окремих політиків від бізнесу. Ситуація склалася так, що на перших порах поступова «олігархізація» української політичної системи, тінізація національної економіки, безконтрольна і позбавлена державницької логіки приватизація, наростаюча як вулканічна лава корупція, інші тепер широко відомі руйнівні для нації наслідки дій і бездіяльності влади на чолі з першим і другим президентами України не викликали особливо високого інтересу в офіційному Вашингтоні.

Отже, другий етап стратегії Б.Клінтона багато в чому став безпосереднім продовженням першого. Йдеться, зокрема, про відвертий тиск на українське керівництво з метою змусити його піти на закриття Чорнобильської атомної електростанції. Тут по суті також був мінімум розуміння того, що це значило для українського населення, котре, як відомо, на той час все ще жило в умовах «циклічного» відключення електрики. Звичайно, можна згадати, що у відповідь декларативно пропонувалися гігантські суми на фінансування програм повного усунення загроз, які йдуть від знищеного 1986 року четвертого блоку ЧАЕС. Не дочекавшись договірної забезпечення, адміністрація Л.Кучми пішла на закриття ЧАЕС, а нинішній українській владі доводиться буквально вибивати мізерні кошти у важких переговорах із західними партнерами України. Цей чинник відіграв далеко не останню роль у падінні в українському суспільстві довіри до західних партнерів і, як наслідок, - росту негативізму стосовно європейського вибору та членства в НАТО. Тим більше що в нашій посткомуністичній державі діяло чимало політичних сил і окремих політиків неєвропейської орієнтації, які поспішили скористатися відповідними аргументами у своїй політико-пропагандистській діяльності.

Другий президент нашої держави своїми кроками суттєво не змінив свого іміджу в Америці, але втратив можливість майже водночас зняти з українців вирішальну частку катастрофічних для економіки наслідків постійного фінансування чорнобильських програм. Більше того, фактично припиняє свої засідання і дії згадана Комісія «Кучма – Гор», в Україну майже не йдуть американські інвестиції, згортається співробітництво в інших сферах, що мають стосунок до економіки.

Втім, згодом стане ясно, що й адміністрація Б.Клінтона припустилася стратегічного прорахунку, що не був суттєво поправлений і в часи першого президентства Дж.Буша – молодшого.

Розглянувши останнє десятиліття ХХ століття перейдемо до аналізу демократизаційного впливу США на Україну на початку ХХІ століття. У ставленні до українсько-американських відносин має першочергове значення, що при владі у Вашингтоні від 2001 року перебуває Президент, котрий цілковито поділяє політичні погляди і підходи організатора хрестового походу антикомунізму Р.Рейгана. Як би ми сьогодні не оцінювали результативність стратегії сорок першого Президента Сполучених Штатів, не можна не брати до уваги головного, а саме результативності, що стала наслідком твердості у реалізації поставлених цілей і завдань. Принаймні це безумовно відносимо до двох ключових елементів стратегії Р.Рейгана: (а) йому вдалося рішучим чином поліпшити ситуацію в американській економіці; (б) саме з його президентством зв'язані зовнішні чинники впливу на Радянський Союз, одним з наслідків чого стала політика гласності, витримати яку комуністична політична система виявилася неспроможною.

Як політик, що заявив себе продовжувачем справи Р.Рейгана у нових умовах, 43-й глава Білого дому Дж.Буш – молодший керувався такою ж твердістю.

Американська сторона за президентства Дж.Буша постійно ставила масштаби двостороннього співробітництва та можливості його активізації у залежність від стану суспільної демократії в Україні. Після трагічної загибелі журналіста Г.Гонгадзе, касетного скандалу, пов'язаного із записами, зробленими в кабінеті Кучми майором служби державної охорони Мельниченком, низки політико-правових обмежень на діяльність засобів масової інформації, гучних корупційних справ у нашій державі американська сторона перейшла від традиційної дипломатії до тиску на вищі ешелони влади в Україні.

Подальший стан і розвиток ситуації у двосторонніх відносинах переважно визначався адміністрацією Дж.Буша – молодшого на підставі реального оцінювання ситуації в Україні на ниві забезпечення прав і свобод громадян, захисту незалежності ЗМІ тощо.

Насамперед, у Сполучених Штатах за період від 2001 року до президентської кампанії у нашій державі 2004 року спостерігається підкреслена зацікавленість у тому, щоб Україна створила сучасну ринкову економіку з ефективною демократичною політичною системою євро-американського типу. Україну справді і реально починають оцінювати стратегічно значимою, насамперед, з погляду геополітики.

У більшості випадків американські демократизаційні впливи і дії стосовно України аж до парламентських виборів у нашій державі 2002 року не давали бажаних наслідків для українського суспільства, незважаючи на щирі прагнення американських політиків і експертів, що займаються українською проблематикою.

Український вчений Є.Камінський 27 березня 2002 року особисто був присутній на брифінгу Комітету з питань безпеки і співробітництва в Європі Конгресу США з цих питань у Вашингтоні і наводить досить ґрунтовні аргументи на користь доброзичливої стриманості його американських учасників. Доповідачі, починаючи з колишнього посла Міллера і завершуючи представниками республіканської і демократичної партій, висловлювали досить зважені оцінки і побажання, які нічим не нагадували якогось диктату чи тиску. Так, на питання про можливий деструктивний наслідок потенційних порушень закону в ході парламентських виборів в Україні директор євразійського управління Міжнародного республіканського інституту Нікс висловився приблизно так: «У Колумбії викрали кандидата в президенти країни. Чи ви чули бодай одну офіційну заяву про американський тиск на колумбійську владу? Чи доводилося вам чути про погіршення двосторонніх відносин між США і Колумбією? Шукати причини того, що відбувається в українсько-американських стосунках, слід в іншій площині» [4, с.263-272].

Разом з тим, у виступах йшлося про нерівний допуск блоків, партій та індивідуальних кандидатів до засобів масової інформації, санкціоноване «зверху» використання ад-

міністративного важеля учасниками виборчих перегонів тощо. Про це говорилося у резолюції американського Конгресу.

Для пояснення настороженості американців наводилися аргументи, суть яких зводиться до занепокоєння вищих ешелонів влади США «дифузійми» в трансформаційних процесах в Україні, котрі могли ще більше загальмуватися у випадку повної перемоги «олігархічних блоків і кандидатів». У цьому плані позиція американців практично не відрізняється від поглядів і оцінок пересічних українців.

Водночас слід зважати, що на позиції попередніх адміністрацій США досить часто позначалися поверхові уяви про ситуацію в нашій державі та перебільшення потенціалу впливу США на українське керівництво. Це певною мірою торкається і епохи першого президентського терміну Дж. Буша молодшого. Можна сказати, що майже кожна спроба «покарати» українські верхи, зокрема, у формі принизливої міжнародної ізоляції Л.Кучми за відхилення від норм демократії супроводжувалася посиленням політичного контролю фінансово-промислових груп у державі, замороженням економічної відсталості, деградацією соціальної сфери, обмеженням демократичних прав і свобод громадян. Це можна й розглядати у контексті рішення адміністрації США різко знизити фінансову і технічну допомогу Україні, ввести обмеження на імпорт Америкою виробів української легкої промисловості, організувати антидемпінгові розслідування стосовно поставок металу тощо.

Кожна така чи подібна акція, не викликаючи змін політичного курсу, породжувала негативізм до США рядових українців, яких безпосередньо зачіпали такі американські дії. Більше того, поступово почали зникати популярні колись масові ілюзії стосовно можливості прискореного здобуття Україною асоційованого членства в ЄС, а співробітництво з НАТО було надто обмеженим для того, щоб вбачати в ньому справді унікальну перспективу реалізації проголошеного Л.Кучмою європейського вибору.

В контексті вищезазначеного вбачаємо за доцільне розглянути американські критерії для української політики. Головні серед причин стриманої і водночас наступальної американської позиції були визначені в межах звинувачень у недотриманні українською владою принципу демократизації суспільних відносин, небажанні вдатися до рішучих заходів у боротьбі з корупцією, сприянні злиттю бізнесу з владою та засиллю фінансово-промислових груп. Отже, причини виглядали логічними, але наслідки переважно були негативними для народу загалом більше, ніж для можновладців.

Більшість послань (меседжів) з Америки після полагодження проблем денуклеаризації і закриття ЧАЕС починає ставити демократичну складову на перше місце, розглядаючи економічні проблеми України винятково у цьому контексті. Тим часом, економічний спад тривав, спричинившись до масового знедолення громадян і паралельного накопичення недовіри до західних концепцій розвитку серед українців.

Та й загалом економічна складова у двосторонніх відносинах упродовж ось вже майже 15 років співробітництва ніколи не була вирішальною. Хоча, якби стала такою, то цілком ймовірно й проблем у сфері демократизації суспільних відносин Україна мала б значно менше.

І все ж, незважаючи на те, що серед причин такої ситуації слід акцентувати увагу на позиції Сполучених Штатів, головною серед них стало небажання адміністрацій Л.Кравчука і Л.Кучми дослуховуватися до рекомендацій, які йшли у цій сфері від американської сторони. Окремі дії попереднього президента України В.Ющенка, на жаль, також давали підстави для сумнівів у готовності практично реалізовувати розумні ідеї, які йдуть з Америки. Показовим у цьому сенсі є питання корупції, про боротьбу з якою на Банковій лише говорили, але не робили конкретних кроків для її викоренення.

І все ж, на наш погляд, найменшими є досягнення України у спробах налагодити масштабне економічне співробітництво з Америкою та добитися великих американських інвестицій в національну економіку.

Відтак, враховуючи вищезазначене виходимо на аналіз фундаментального виміру економічного вектора двосторонніх відносин. В цьому контексті важливим є капіталізм як породження євроатлантичної цивілізації, який потребує постійного вдосконалення і адаптування до національних традицій та умов. Принаймні механічне застосування рекомендацій американських дослідників і політиків в умовах переходу від радянського соціалізму до ринкової економіки показало свою згубність. З часом це, щоправда, зрозуміють і окремі автори таких рекомендацій.

Так, лауреат Нобелівської премії з економіки американський професор М.Фрідман у своєму проєкті реформ для постсоціалістичних країн, на самому початку попередивши проти сліпого копіювання зразків, придатних для процвітаючих країн Заходу, далі в безумовній формі пропонував: «Перше і найважливіше: основне матеріальне багатство (включаючи засоби виробництва) має перейти у приватну власність у повному розумінні цього слова... Приватна власність залишається найважливішою умовою для досягнення свободи і процвітання... Що стосується першої передумови – широкомасштабної приватизації, то переведення певної частини державної власності у приватну може бути здійснений негайно... Відповідальність, однаково з майном, має бути розподілена приватними власниками» [5, с.167-177].

Перед тим як навести переосмислений висновок Фрідмана про досвід використання у Східній Європі його ідеї негайної приватизації, до якого він прийде через сім років, звернемо увагу на те, що переважна більшість українських реформаторів першої половини 1990-х років не помітила в згаданому проєкті деяких попереджень Лауреата Нобелівської премії, приміром, таких:

Моделлю для Східної Європи, швидше, може послужити Гонконг, а не США, Великобританія чи Швеція.

Наявність політичної свободи не є ні необхідною, ні достатньою умовою для одержання свободи економічної, громадянської і особистої. На підтвердження першої тези (необхідність) пошлемося на Гонконг, котрий не мав політичної свободи, перебуваючи під британським правлінням.

Політична свобода часто приводила до обмеження і руйнування економічної і громадянської свобод і власного краху.

Власність створюється за рахунок всіх членів суспільства, і жодні привілейовані групи не повинні нічого одержувати безкоштовно.

Не можна передати власність приватним власникам, а відповідальність залишити державі.

В 1995 році американець Фрідман знову назве першою, другою і третьою умовами успішного економічного реформування приватизацію. І тільки 2002 року на основі аналізу досвіду посткомуністичних трансформацій він заявить: «Невдовзі після падіння Берлінського муру і розпаду Радянського Союзу мене часто питали: що треба зробити колишнім комуністичним країнам, щоб мати ринкову економіку? І я відповідав: ви може описати це в трьох словах – приватизація, приватизація і ще раз приватизація. Але я виявився не правим... Верховенство закону, напевне, більш фундаментальна цінність, ніж приватизація. Приватизація безглузда, якщо у вас немає влади закону» [6].

І саме таке безглуздя мало і високою мірою все ще має місце в Україні. Приватизація відбулася, а верховенство закону так і не склалося. На початку 1990-х років Сполучені

Штати в особі державного керівництва та професійних радників (на зразок професора з Гарварду Джеффри Сакса) буквально диктували Україні тотальну приватизацію паралельно саме з верховенством закону. Перша відбулася у відомій всім громадянам України формі, практично не давши державі і суспільству відчутних дивідендів. А про владу закону доводиться говорити досі. Чому так сталося? І наскільки мають рацію ті українські політики і експерти, що переводять стрілки на використання моделі реформ, нав'язаної Америкою?

Щодо першого з поставлених питань, то відповідь знаходимо в працях вищезгаданого українського вченого Є. Камінського. Він впевнений, що справді на першому етапі посткомуністичної трансформації в Україні спостерігалось домінування так званих ліберальних революціонерів, які за американською логікою заявляли про можливість у швидкі історичні терміни створити нормальну державу і суспільство європейського ґатунку. Вони на словах фактично підігравали американцям вимогами негайно відкинути все, зв'язане з минулою політичною і економічною системою. Але місію запровадження європейської демократії, політичного плюралізму та індивідуальних свобод взяли на себе недавні комуністичні лідери. Під їхнім проводом якраз і здійснювалася приватизація, наслідками якої вони і їхні сателіти від бізнесу епохи первісного накопичення капіталу скористалися у повному обсязі. Будучи досвідченими у здійсненні централізованої економічної політики, саме вони проголосили курс на відкрити і чесну конкуренцію в економічних відносинах. Але про владу закону на довгі роки забули [4, с.260-273].

Власне тому слушним виглядає, що адміністрація Дж.Буша – молодшого в ході парламентських виборів 2002 року та президентських виборів 2004 року активно включилася у боротьбу за становлення в Україні верховенства закону.

А на основі аналізу позиції американських політиків, економістів і політологів можна зробити такі узагальнення їхніх критеріальних підходів і вимог до нашої держави:

Головна проблема посткомуністичної трансформації України лежить у сфері поразки прихильників радикальних реформ у протистоянні з новими фінансово-промисловими групами, а не у тому, що нашій державі була нав'язана американська модель реформування.

Саме за означених умов загальмувався і поступово почав деформуватися демократичний процес, а громадянське суспільство, ще не сформувавшись, деградувало. У цій сфері українські можновладці не зробили жодного більш-менш відчутного кроку у напрямі верховенства закону в повній протилежності з позицією і рекомендаціями американців.

Фактичний колапс національної економіки в 1990-ті роки мав місце на тлі повного беззаконня, а нинішня загроза економічної кризи відбувається в рамках «необмежених свобод» і за відсутності все тієї ж влади закону. Можновладці далі живуть за своїми власними рецептами, роблячи вигляд, що дослуховуються до американських рекомендацій.

Ми згодні з американськими дослідниками у тому розумінні, що вирішальною причиною нинішніх диспропорцій між економічними процесами і соціальною сферою в Україні є обмежене розуміння демократії у межах громадянських свобод. Окрім американських рекомендацій щодо верховенства закону, досі не реалізованими залишаються такі принципові ідеї, що йдуть із Вашингтона:

- Не подолані корумповані відносини між бізнесом і державою.
- Зберігається корупція у прийнятті і реалізації рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності.
- Має місце обмежений правовий захист зарубіжних інвесторів.

- Не змінилася конфіскаційна модель податкового режиму.
- Надзвичайно низьким є рівень відповідності національного законодавства європейським стандартам і критеріям.
- Не проведена судова реформа, суд залишається залежним від виконавчої влади.
- Проявляється протекціонізм чиновників стосовно підприємств, які належать олігархам.

Не можна не погодитись з Є.Камінським та багатьма іншими вченими з тим, що на кінець 1990-х років українська економіка досягла критичного стану, що умовно міг бути визначений так: подальше падіння неможливе через досягнення дна. Аби якимось чином врятувати свій вкрай негативний імідж у світі, президент Л.Кучма вдається до кадрових змін, що мали подвійне призначення. Прем'єр-міністром і віце-прем'єр-міністром України з питань паливно-енергетичного комплексу відповідно стають майбутні лідери помаранчевої революції В.Ющенко і Ю.Тимошенко. Розпочинається курс на економічні реформи, який супроводжується переходом від падіння до стабілізації і розвитку. Паралельно одна по одній організуються політико-ідеологічні кампанії та лобістські акції, спрямовані на заперечення авторитаризму президента. Сполучені Штати згідно з прийнятою адміністрацією Б.Клінтона ще 1993 року стратегією сприяння демократичним змінам за кордоном в особі нової адміністрації не вгамовуються, продовжуючи наступ у контексті звинувачень Л.Кучми та його адміністрації у найбільших і найжахливіших порушеннях прав і свобод громадян [4, с. 265-270]

Так що існують достатні підстави вважати, що американську підтримку ідей помаранчевої революції багато в чому спричинив своїми діями другий президент України Л.Кучма.

Тим часом, імідж України та її вищих ешелонів влади після бурхливих виборів і політичних криз 2004-2007 років суттєво не поліпшувався переважно з причини триваючої корумпованості політичної системи. З'ясування причин її збереження не потребує надмірних наукових зусиль. Це – незмінність політичної системи внаслідок недотримання демократичних принципів верховенства права, реалізація яких неможлива, коли влада приховує від суспільства реальний стан справ з тіньовими обладками в економічній і діловій сфері.

У внутрішній площині лежать причини очевидного гальмування на шляху реалізації європейського і євроатлантичного вибору, циклічного відтворення потреби у виправданнях на засіданнях Ради Європи і ПАРЄ. Спроби деяких українських державно-політичних діячів звинувачувати ЄС, Раду Європи, НАТО, ОБСЄ і Сполучені Штати в «упередженості» стосовно України втрачають свою аргументованість на фоні очевидних відхилень України від виконання положень на ниві верховенства закону, відкритості і прозорості економічної і політичної системи, судової і адміністративної реформ [4, с.201-202].

Натомість, після другої поспіль перемоги республіканського кандидата на президентських виборах 2004 року та формування гарантованої більшості республіканців в обох палатах Конгресу, а також після їх переходу в опозицію внаслідок перемоги демократів 2006 року Сполучені Штати продовжували очікувані спроби посилити східний фланг НАТО. У цьому сенсі ми розглядаємо американські спроби вести «торг» з керівництвом України: близька перспектива членства в НАТО в обмін на чесні, прозорі і справедливі вибори та стабілізацію демократичного вибору М.Бжезінський говорить, що Американці чітко заявляють про те, з ким вони і чого вони добиваються. Відомий американський аналітик і політик неодноразово підкреслював, що США саме з тими в Україні, хто підтри-

мує вільний і демократичний вибір. Він переконаний, що США, разом з їхніми європейськими союзниками зможуть прояснити, що двері ЄС і НАТО відчинені, якщо українці оберуть шлях інтеграції і реформ [7].

Необхідно зазначити, що Захід на чолі з США скористався надіями змучених радянських народів на можливість кращого майбутнього, кульмінацією чого стали «кольорові революції» 2003-2005 рр. в Грузії, на Україну і в Киргизії. Минуло майже два десятиліття після розпаду СРСР, пів десятиліття після приходу «свободи», але дві з цих трьох революцій не привели до реалізації цілей Заходу: і України, і Киргизія відкинули людей, що вийшли в лідери на хвилі заворушень. Як показали недавні події в Киргизії і Україні, громадяни пострадянських країн втомилися від порожніх обіцянок, і якщо Вашингтон хоче вважати своєю місією допомогти привести їх в демократичне і капіталістичне майбутнє, то він повинен серйозно замислитися про свої дії на світовій арені.

Україна здавна має підстави зі скепсисом ставитися до обіцянок Вашингтона. 1 серпня 1991-го року, за чотири місяці до краху СРСР, тодішній президент Джордж Буш-старший на засіданні Верховної Ради України в Києві заявив, що американці «не будуть допомагати тим, хто виступає за самогубний націоналізм». Через сімнадцять років на саміті НАТО в Бухаресті його син, президент Джордж Буш-молодший спробував натиснути на країни НАТО, щоб вони швидше надали Україні та Грузії план зі вступу до альянсу. Незграбні спроби Буша диктувати НАТО умови розлютили Москву, а Україна від цього нічого не отримала, тільки президент Віктор Ющенко і його уряд заробили репутацію маріонеток США, а Кремль переконався, що генеральний план Вашингтона полягає в оточенні Росії військовими базами з усіх сторін.

Згадаємо, що «Помаранчева революція» листопада 2004-го - січня 2005-го року почалася після суперечливих президентських виборів, в ході яких було повалено режим Леоніда Кучми і його призначеного наступника Віктора Януковича, а перемогу отримав Віктор Ющенко. Прозахідно орієнтований Ющенко, незважаючи на те, що був шановним економістом, бездарно розтратив свій капітал доброї волі, не зумівши реформувати економіку України і змусивши її прийняти від МВФ мільярди доларів кредитів на суворих умовах, причому частину грошей Україні так і не дали, тому що адміністрація Ющенко не змогла провести економічні реформи. 10 січня 2010 відбулися президентські вибори, на яких Ющенко отримав 5,45 відсотка голосів, а в другому турі переміг той самий Янукович, якого він колись скинув, і ця людина в набагато більшій мірі налаштована на розвиток відносин з Росією в дусі реалізму [8].

Тим часом адміністрації Обама довелося розбиратися зі спадщиною адміністрації Джорджа Буша-молодшого, що почала після подій 11 вересня дві війни - одну проти тероризму, іншу за «демократію» (під впливом помилки, що за ці дві кампанії в усьому світі люди будуть аплодувати альтруїзму американців, хоча насправді Вашингтон переслідував геополітичні та економічні інтереси США). Якщо можна виділити один чинник, через який зірвався джихад Буша на пострадянському просторі, то це той самий, про який один стратег з передвиборного штабу Білла Клінтона, а саме Джеймс Карвілла сказав так: «Дурні, це ж економіка!».

Через дев'ятнадцять років після краху комунізму величезна більшість колишніх радянських громадян аж ніяк не відчують себе краще, і свою незадоволеність вони виражають як на виборах (на Україні), так і на вулицях (в Киргизії). З цієї точки зору «перзавантаження» безумовно необхідне, але потрібне воно Вашингтону. Якщо Вашингтон щиро хоче поширювати демократію і капіталізм на пострадянському просторі як протитотру проти прагнення, що знову з'явилося у Росії до гегемонії, то потрібно як слід

підготуватися і зайнятися будівництвом інститутів громадянського суспільства, а також виділити гроші на поліпшення умов життя середньостатистичного громадянина, а не розглядати ситуацію в регіоні через подвійну призму дешевих енергоносіїв і військових баз. Як показали січневі вибори 2010 року в Києві, риторика Вашингтона за майже два десятиліття зносилася до ниток. А про росіян хоча б все відомо, і вони не базикають про чудесні переваги демократії і свободи ринків [8].

Відомий американський аналітик Деніел Ларісон щодо виборів президента в Україну в 2010 році висловив сумнів у тому, що «світ стрімко стає все більш демократичним, але українські вибори - це дуже дивний приклад відходу від цієї ідеї». На думку національних і міжнародних спостерігачів, вибори були вільними і чесними, не було ніяких значних порушень, які могли б поставити під сумнів легітимність результатів. Вільні і чесні вибори не є наріжним каменем демократії, але вони є початком шляху. У гіршому випадку правління Януковича продемонструє ті ж самі кумівство та корупцію, що були при Ющенку, однак на даний момент здається, що квазіавторитаризм ери Кучми значно послабився. Як ми бачили протягом останніх п'яти років, демократичні вибори не означають, що створений в результаті виборів уряд буде компетентним і ефективним. На думку аналітика Україна може пережити ще п'ять років неефективного правління, проте вона абсолютно точно буде демократичною. Але це й не виключає, що вона може стати більш нетерпимою і обмеженою державою, але ми поки не знаємо, відбудеться це чи ні [9].

В результаті виборів на Україні спостерігаємо те, що демократичні вибори не обов'язково призводять до «прозахідного» або зручного для Вашингтона результату, і можна припустити, що в міру прогресу демократизації дивергенція інтересів між Заходом і країнами, що розвиваються буде ставати все більшою й чіткішою. Коли західні та вестернізовані країни в Європі, Азії та Латинській Америці ставали більш демократичними і зрілими державами, вони зазвичай ставали і більш самовпевненими, менш схильними до передбачуваної поведінки сателітів. Туреччина, Японія і Бразилія - найбільш очевидні приклади країн, які почали проводити більш незалежну зовнішню політику відповідно до своїх національних інтересів після того, як їхні політичні системи стали більш демократичними. У випадку України, помаранчева коаліція намагалася привнести більш незалежний зовнішньополітичний курс, який безпосередньо суперечив її економічним відносинам з Росією, і результати цих виборів дозволяють припустити, що Україні доведеться відновлювати рівновагу між своїм інтересом у європейській інтеграції та реальністю того, що вона як і раніше дуже тісно пов'язана з Росією.

Росія у певному розумінні є популістською авторитарною державою, але з цього зовсім не випливає, що її сусіди повинні імітувати її політичну модель з метою створення хороших відносин з Москвою. Україна поступово може ставати все більш демократичною державою, і це в свою чергу може привести до продовження близьких відносин з Росією, тому що саме цього хоче більшість електорату. Україна не повинні здійснювати помилку і плутати демократичні держави з проамериканськими або проєвропейськими, так само як абсолютно не очевидно, що авторитарні уряди автоматично захочуть бути союзниками з Москвою чи Пекіном. Те, що обрання В. Януковича - це відхід від американського і європейського впливу на пострадянському просторі, не означає, що це відхід від демократизації на цьому просторі. Західні політики повинні задуматися, допомагає чи заважає просуванню наших інтересів просування демократії? З іншого боку, у міру того, як союзницькі або країни, що розвиваються стають більш впевненими у просуванні своїх власних національних інтересів, США можуть почати усвідомлювати, які з наших інтересів є справді життєво важливими і необхідними, а які інтереси не є дуже важливими [9].

У квітні 2010 року президент США Барак Обама вперше зустрівся з новим президентом України Віктором Януковичем. Багато аналітиків вважають, що українському президентові доведеться попрацювати над своїм іміджем: багато західних країн до цього часу бачать у ньому слухняне знаряддя Кремля. Однак, Білий Дім не дарма вирішив піти назустріч палкому бажанню Януковича і надати йому двосторонню зустріч з президентом США в кулуарах саміту з ядерної безпеки. Результатом цієї зустрічі стало укладення угоди, що має історичне значення, відповідно до якої Україна взяла на себе зобов'язання протягом двох років позбутися від усіх запасів високозбагаченого урану. Керівники двох країн підтвердили свою вірність американо-українській хартії стратегічного партнерства. Їх попередники, активно заохочували натовські амбіції України, бачили в хартії свого роду сурогат «плану дій з підготовки до членства в НАТО», що відкриває Україні шлях до альянсу, який інші члени Союзу відмовилися їй надати. Підтвердивши хартію, Барак Обама і Віктор Янукович зробили її власним досягненням.

В. Янукович став керівником країни з невизначеним майбутнім і вразливим державним статусом. Щоправда, документальна історія України йде в глиб століть. Однак у лютому 2010 року був обраний лише четвертий за рахунком президент країни. Те, що зараз робить Янукович, визначить місце України у світі більшою мірою, ніж будь-яка зовнішня сила. Якщо уряду України вдасться зміцнити демократію, забезпечити ефективне керівництво і домогтися економічного зростання, він стане переконливим прикладом у своєму регіоні. Якщо Янукович уріже демократичні свободи, встановить капіталізм, заснований на кумівстві, то й у Заході також не буде надійного партнера в цьому стратегічно важливому регіоні [10].

Однак, охолодивши запал прагнення України вступити в НАТО, Янукович активно виступає за членство України в Європейському Союзі. Вибір в якості першого закордонного турне Брюсселя, а не Москви, був хорошим символічним жестом. Якнайшвидше досягнення згоди в питанні про свободу зовнішньої торгівлі та лібералізація візового режиму стануть практичними кроками, які допоможуть українцям стати європейцями і наблизять країну до Європи.

Західні спостерігачі обґрунтовано стурбовані і тим, чи збереже Київ свою позицію підтримки дотримання прав людини і свою прихильність принципам демократії в зовнішній політиці. За правління Ющенка Україна брала участь у багатьох міжнародних форумах, підтримуючи Брюссель і Вашингтон в традиційних питаннях зміцнення демократії та дотримання прав людини, а її ставлення до таких країн, як Куба і Білорусь, було досить критичним. Уряд президента Януковича вже видав Фіделю і Раулю Кастро медалі за медичну допомогу Куби жертвам чорнобильської атомної катастрофи. Жест красивий, але не дуже вдалий для зовнішньої політики в перший місяць перебування нового президента при владі [10].

В цьому контексті зазначимо, що концепція України як майбутнього члена Євросоюзу важлива тому, що вона здатна стати мотивуючим чинником послідовної політичної лінії Києва (а також Вашингтона і Брюсселя). Метою політики США і Євросоюзу має стати допомога Україні, щоб її найближче майбутнє не виявилось настільки ж сумбурним, як недавнє минуле.

Наступною, важливою зустріччю вищого керівництва адміністрації Б. Обами, після зустрічі В. Януковича з президентом Б. Обамою стала зустріч з Г. Клінтон. Необхідно відзначити, що Держсекретар США Гілларі Клінтон обрала ключовий момент для візиту на Україну в липні 2010 року в рамках турне, в ході якого вона побувала також у Польщі, Азербайджані, Вірменії та Грузії.

У Києві Гіллари Клінтон відмовилася від різких висловлювань з питань демократії і навпаки похвалила «зобов'язання нового уряду захищати свободу преси». «Ми продовжимо уважно стежити за дотриманням свободи ЗМІ і зборів», додала вона. Подібне пом'якшення тону нової адміністрації мабуть пояснюється її прагненням сконцентрувати зусилля на економічних аспектах українських реформ. Гіллари Клінтон позитивно відгукнулася про перетворення, що йдуть в країні і запевнила владу в тому, що США нададуть Україні, що серйозно постраждала від кризи підтримку в переговорах з МВФ [11].

Держсекретар також підкреслила, що США готові інвестувати в український ядерний і газовий сектор, і закликала керівництво країни знайти більший «контроль над своїм енергетичним майбутньому», натякнувши таким чином на залежність Києва від Москви. У квітні В. Янукович погодився продовжити термін оренди військово-морської бази в Севастополі в обмін на знижку при закупівлі російського газу. Таке рішення, безперечно, посилює її прихильність до орбіти Росії. Не дивлячись на це все ж таки Гіллари Клінтон вважала за потрібне нагадати про те, що «двері в НАТО» для України як і раніше «відкриті»? Хоча вона і уточнила, що «Україна - це суверенна держава, у якої є право самостійно обирати союзників», така заява виглядає все ж таки дещо недоречно. Янукович відмовився від планів вступу до НАТО, тоді як Верховна Рада проголосувала за законопроект про «позаблоковий» статус України. «Говорити потрібно було не про НАТО, а про майбутнє демократії на Україні», впевнений американський аналітик Девід Крамер. Але, може, згадуванням «відкритих дверей» Гіллари Клінтон прагнула заспокоїти ті країни, куди їй ще тільки належало відправитися. Адже у багатьох з них склалося враження, що, сконцентрувавшись на «перезавантаженні» співробітництва з Москвою, адміністрація Б. Обама забула про них і надала їм можливість самим розбиратися з проблемами у відносинах з «великим братом» [11].

Отже, ключовий зовнішньополітичний партнер України на Заході керується у політиці щодо нашої держави певними стереотипними образами, які віддзеркалюють бачення бажаного ними сценарію. Кожного разу чіткіше визначаючи позицію: уряд США послідовніший і цілеспрямованіший, ніж Європейська Комісія, яка робить суперечливі заяви, які заважають Україні формулювати ефективну політику стосунків з ЄС.

Підсумовуючи наше дослідження у певній мірі, спираючись на теоретичний доробок теорії «демократичних хвиль» констатуємо, що Україна, з часів незалежності пережила дві «хвилі» сплеску демократизаційних процесів – перша у 1991 році, коли відбулася консолідація суспільства, яка допомогла отримати Незалежність, що дозволило Україні стати на демократичний шлях розвитку. Саме тоді Україна спромоглася відійти від тоталітарного принципу побудови влади і плавно, без будь-яких революційно-кровопролитних дій, змогла перейти до побудови суспільства на основі демократичних цінностей. Тривала перша «хвиля» української демократизації десь приблизно до закінчення 1996 року. Року, в якому було прийнято Конституцію України.

Друга «хвиля» української демократизації була започаткована у 2004 році «помаранчевими» подіями, коли народ на Майдані відстояв своє демократичне право обирати і не дозволив повернути країну до авторитаризму. Помаранчева революція надала потужний імпульс поглибленню демократичних перетворень в українському суспільстві.

Між цими двома «хвилями» демократизації, що накопчується, відбувся природній процес – «хвиля», що відкочується. Вона відзначалася спробами олігархічної еліти скорегувати демократичний напрямок розвитку українського суспільства в сторону так званої «сильної руки» – тобто авторитаризму. Значущими для даного періоду були трагічні випадки, коли гинули провідні політичні діячі та журналісти, які мали свою точку зору на

події, які відбувалися в країні. Цей період відзначався значними утисками засобів масової інформації. Перша українська «хвиля» демократизації, що відкочується тривала, до початку «помаранчевих» подій кінця 2004 року.

На формування взаємовідносин України із зовнішнім світом впливає європейська цивілізаційна приналежність її народу, зумовлена її історичним минулим, географічним розташуванням, належністю до культурних традицій європейської цивілізації, демографічним складом населення, тощо. Цей фактор впливає на проголошення та виконання політичних курсів урядів інтегруватися до світової спільноти, зокрема до євроатлантичних структур. Україна демонструє свій високий потенціал розвитку та можливість подальших демократичних перетворень, що веде до зростання її ролі на політичній арені світу. Завдяки своєму вигідному розташуванню між кількома полюсами тяжіння, вона може сприяти інтеграційним процесам в рамках геополітичної дихотомії Схід – Захід, а в майбутньому стати не тільки географічним, а й одним з політичних та економічних центрів Європи.

Україна і США зацікавлені у взаємній прихильності, яка обопільно потрібна їм для розширення кола демократичних країн, стабільності та економічного процвітання. Довгострокові цілі Сполучених Штатів щодо України і самої України збігаються: демократична, ринково налаштована, заможна держава, заснована на верховенстві права та інтегрована в Європу. Для США зазначені цілі є постійними і підкріплюються міцним двопартійним консенсусом. Для досягнення цієї мети надзвичайно важливо і надалі зосереджуватися на довгострокових цілях і не дозволяти кожній зміні внутрішньої політики України впливати на політику щодо неї з боку США. Не слід ігнорувати поточні події: навпаки, наша здатність з ними впоратися буде сильнішою, якщо вони будуть інтегровані в послідовну довготривалу стратегію. Саме тому Сполучені Штати й надалі підтримуватимуть програму реформ, яка відповідає прагненню України інтегруватися в Європу.

Відтак, загальний фон, який склався на Заході, дозволяє стверджувати, що для євроатлантичної спільноти первинним у ставленні до України є демократичний вимір. Тому захищаємо тезу про те, що для вітчизняної політології особливо важливо, знову таки вже на рівні теорії, з'ясувати рівень збігу і розходження у традиційному європейському і сучасному (специфічному) українському розумінні репрезентативної демократії. Тільки у такий спосіб можемо точно визначити рівень відповідності євро-американських критеріальних вимог національним інтересам України.

Література

1. Комиссия Кучма — Гор: от теории — к практике // Зеркало Недели. - №38. - 21 сентября 1996.
2. Партнерство ради мира. - [Електронний ресурс]:/ Организация североатлантического договора. - 21.04.2008. - Режим доступа: <http://www.nato.int/issues/pfp/index-ru.html>. 21-Apr-2008.
3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. - [Електронний ресурс]:/ Верховна Рада України. - 10.11.1994. - Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012.
4. Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття/ Євген Євменович Камінський. - К.: Центр вільної преси, 2008. - 336 с.

5. Friedman Milton. Monetary System for a Free Society./ Milton Friedman. - Aldershot, U.K.: Elgar, 1995. - 306 p.
6. Interview with Milton Friedman, by Russ Roberts in Library of Economics and Liberty. – [Електронний ресурс]:/Podcast Transcript of Edcon Talk. - September 4, 2006. – Режим доступу:
<http://www.econlib.org/library/Columns/y2006/Friedmantranscript.html>.
7. Сидорук Аркадий. Великая шахматная доска Збигнева Бжезинского./ Аркадий Сидорук. // «Зеркало недели» №11, 22 марта. - 2008.
8. Daly John. Color Revolutions Turn Black/ John Daly. – [Електронний ресурс]:// ISN. - 23.07.2010. – Режим доступу:
<http://www.isn.ethz.ch/isn/CurrentAffairs/SecurityWatch/Detail/?ots591=4888caa0-b3db-1461-98b9-e20e7b9c13d4&lng=en&id=119208>.
9. Larison Daniel. Ukraine and Democratization./ Daniel Larison. – [Електронний ресурс]:// The American Conservative. - 09.02.2010. - Режим доступу:
<http://www.amconmag.com/larison/2010/02/09/ukraine-and-democratization/>
10. Wilson Damon. From Ukraine with Baggage./ Damon Wilson. – [Електронний ресурс]:// Foreign Policy. - 16.04.2010. – Режим доступу:
http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/04/16/from_kiev_with_baggage.
11. Mandeville Laure. Clinton fait miroiter a l'Ukraine une plsvе dans L'Otan./ Laure Mandeville. // Le Figaro. - 05.07.2010.